

A CASABLANCA UTÓÉLETE

Játszd újra, Rick!

KOVÁCS PATRIK

NYOLCVAN ESZTENDŐ TELT EL A BEMUTATÓJA ÓTA, DE A CASABLANCA MA IS A KLASSZIKUS AMERIKAI MOZI LEGVONZÓBB MESTERMŰVE.

Szeriöz mozgóképes folyóiratok, patinás múltú filmintézetek kiáltották már ki minden idők legnagyobb amerikai mozijának; elméletírók, történészek, kultúrantropológusok hada fürkészte sikerének titkát; rajongótábor pedig mit sem apadt az elmúlt évtizedekben, s valószínű, hogy amíg az *Elfújta a szél*, *A Keresztapa* vagy a *Csillagok Háborúja* iránti szenvedélyes lelkesedés nem csillapodik, addig a *Casablanca* nimbusza is töretlen lesz. Kertész Mihály felejthetetlen melodramája annak ellenére kitörölhetetlen a nézői emlékezetből, hogy kereken nyolcvan évvel ezelőtt mutatták be Amerikában. Jól ismerjük a forgatás hektikus körülményeit, s kétség sem férhet hozzá: roppant ritka, úgyszólván kivételes, amikor a káosz erői – a kiszámíthatatlanság, a véletlenszerűség – ilyen letisztult és harmonikus renddé sűrűsödnek. Persze ez sem teljesen igaz: bár a *Casablanca* vonzerejét elsősorban az egyszerűsége – a lekerített, „áramvonalas” cselekménye, továbbá a kollektív tudattalanból származó ősképek, mítoszok, népmesei motívumok megjelenítése és elrendezése – magyarázza, a történet lezáratlansága ugyanúgy csigázza a közönség érdeklődését.

Sosem tudjuk meg, mi lesz Rick és Renault kapitány sorsa Brazzavilleben, ahogy arról is pusztán sejtésünk lehet, vajon átevickél-e főhősünk a világégés poklán, s Ilsa és Victor Laszlo végzetét illetően ugyancsak merő találgatásokkal kell beérnünk. Mivel a *Casablanca* impozáns kasszasikernek bizonyult, Hollywood már a negyvenes évek első felében terveket szőtt a második részre: a Warner Frederick

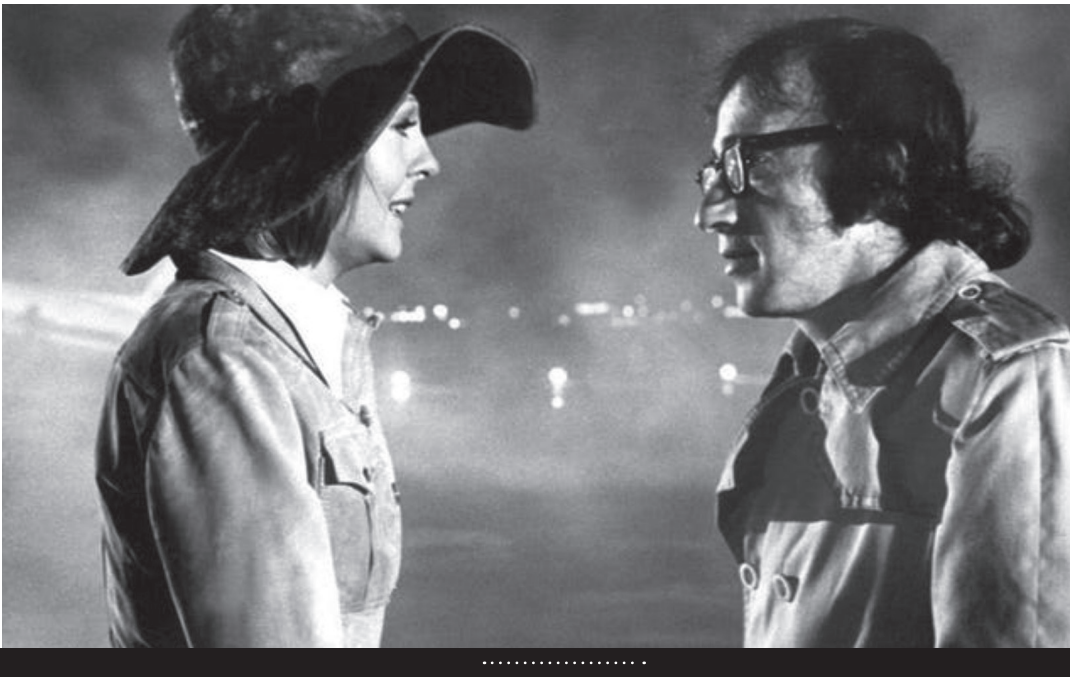
Stephani színdarab- és forgatókönyvíró bízta meg a felelősségteljes feladattal, a *Brazzaville* munkacímén ismertté vált projekt azonban sosem jutott el a megvalósulásig. Szerencsére az ezüstvászon azóta sem folytatódott Kertész Mihály műremekének története, igaz, két televíziós sorozatot is inspirált. Az elsőt még 1955-ben mutatták be, a másodikat pedig szűk harminc esztendővel később, azonban a nosztalgia varázslata nem működött: mindkét produkciót kérlelhetetlen közönnnyel fogadták a nézők.

Viszonylag hosszú időnek kellett eltelnie, míg az Álomgyár ráébredt, hogy minden idők leghíresebb melodramája nemcsak „folytathatatlan”, de valóságos hübrisz volna továbbgombolyítani az örökbecsű történet fonalát. Néhány regényíró ugyan kivívta maga ellen a végzet haragját, és papírra vetette a saját *Casablanca*-folytatását (ilyen volt David Thompson *Gyanúsítottak*, vagy Michael Walsh *Múlik az idő* című opusza), Hollywood e téren dicséretes önmegtartóztatást tanúsított. Érdekes azonban megfigyelni, hány allúziót, hommage-t, sőt kvázi-remake-et szült a *Casablanca* az amerikai filmkultúrában az elmúlt nyolc dekan során. A negyvenes években szinte szakmáiban készültek a *Casablanca*-utánpótlások, jórészt a Warner égíse alatt: Kertész Mihály *Átkelés Marseille-be* (*Passage to Marseille*, 1944) című háborús mozijában nemcsak a kultuszmű férfiszínészei (Bogart mellett Claude Rains, Sydney Greenstreet és Peter Lorre) seregltek újra össze, de a közegábrázolás és a tettekreklámszerűség életunt cinizmussal leplező Bogart-karakter is áruklódó volt. A *Casablanca* hasonszó-

rú mostohatestvérei (*Át a Csendes-óceánon* [*Across the Pacific*, 1942], *Összeskűvők* [*The Conspirators*, 1944]) közül kiemelkedik Howard Hawks *Szegények és gazdagokja* (*To Have and Have Not*, 1944), mely kor- és miliórajzával (második világháború, egzotikus karibi sziget), valamint karakterizálásával (Bogart egy slágfertig, de a politikától ózdkodó amerikai halászt játszik, aki végül mégis a francia ellenállás főáramába sodródik Martinique szigetén) egyaránt Kertész melodramáját idézi.

Tudvalevő, hogy Bogart később olyan klasszikusokban csiszolta pengeélesre a *Casablancában* kifejlesztett cinizmusát, mint *A hosszú álmom* (*The Big Sleep*, 1946, rendezte: Howard Hawks), a *Sötét átjáró* (*Dark Passage*, 1947, Delmer Daves) vagy a *Key Largo* (1948, John Huston). A film mítosza azonban idővel teljesen elszakadt az eredeti gyártási közegtől, az alkotók személyétől, s olyan – egyébként eredeti szellemiségű – művészek kezdtek „élősködni” rajta, mint Woody Allen. A feketeöves filmtudorok előtt közhírt, hogy Allen mennyire rajong a *Casablancáért*. Legtöbbször (*Manhattan*, 1979; *Rejtélyes Manhattani haláleset*, 1993) csupán virgonc egysorosokkal utal „szerelme tárgyára”, a *Játszd újra, Sam!* (*Play It Again, Sam*, 1972, Herbert Ross) esetében azonban más a helyzet. Ez utóbbiban nemcsak intertextusként jelenik meg a *Casablanca* – rögtön a nyitányban –, de Rick-Bogart is kiszakad térből-időből, s a hetvenes évek San Franciscójában terem, hogy „szerelmi tanácsadóként” egyengesse a Woody Allen által játszott neurotikus, szorongó kisember, Felix útját.

A két hőstípus ellentétpárja az eredeti színdarabban és a filmverzióban is elsőrendű humorforrás. A protagonista hiába folytat reménytelen párbeszédet a lelkében szunnyadó Bogarttal, végül nem tud felnőni ultramaszkulin idoljához, s inkább a sivár, de önáltatlanságtól mentes valóságot választja. „Elég alacsony és csúnya vagyok ahhoz, hogy egyedül is sikerüljön” – öszszegzi a tanulságot Felix, belátva, hogy az általa teremtett Rick Blaine nem egyéb, mint délibáb, kulturális fikció, ami végül belevész a zárlat repülőgépjelenetének sűrű ködébe. Woody Allen és Herbert Ross ugyanis – képzelet és realitás, vágy és valóság feloldhatatlan ellentétének hangsúlyozása céljából

– ezt a scéna-t is reprodukálta, még hozzá pajkos iróniával fűszerezve, de a *Játszd újra, Sam!* a *Casablanca* szerelmi háromszög-helyzetét, sőt egynemely szállóigévé vált egysorosát is újrahasznosítja.

A reptéri zárójelenet egyébként valóságos elbűvölte az utókort. John Schlesinger *Az ártatlanja* (*The Innocent*, 1993), mely számos cselekményelemében emlékeztet a *Casablancára* (a második világháború utáni Berlin bábéli zűrzavarában játszódik, közép-pontjában egy nyugati kém és egy házasságtörő asszony románcával), furfangos módon inverzébe fordítja a jól ismert képsort: ezúttal a férfinő száll – merő kényszerűségből – repülőre, mivel szerelme (akit ráadásul Ingrid Bergman lánya, Isabella Rossellini formál meg) inkább a veterán CIA-ügynököt választja helyette. Hasonló a képlet a Steven Soderbergh rendezte *A jó német* (*The Good German*, 2006) esetében: a helyszín szintúgy a hidegháború sújtotta Berlin, a főhős pedig egy amerikai újságíró, aki haditudósítóiént érkezik a városba, hogy hosszú idő után újra ráleljen korábbi szerelmére, aki üldözött sorsú férje számára kér segítséget a férfitől. A blikkfangos, merész hajtűkanyarokkal tűzdelt sztori és a kontrasztos, fekete-fehér képek révén Soderbergh nemcsak a *Casablancát*, de a klasszikus film noir egyes darabjait is

„Nem egyéb, mint délibáb”

(Herbert Ross: *Játszd újra, Sam!* – Diane Keaton és Woody Allen)

citálja, a repülőtéri búcsú nyirkos-ködös, esőáztatta képei viszont újfent Ilsa és Rick istenhozzádját idézik emlékezetünkbe.

Az ezredforduló tájékán elérkezett a *Casablanca*-allúziók reneszánsza. Brian De Palma gengszterfilmjében, a *Carlito útjában* (*Carlito's Way*, 1993) a címszereplő ugyanúgy keresztpozíciójú figura, mint Rick: az alvilág és a civil szféra közti határmezsgyén rekedt, s csak úgy tud kitörni szorult helyzetéből, ha elvállalja egy kétes lokál vezetését. „Itt vagyok a klubban és Humphrey Bogartot alakítom” – hangzik el egy alkalommal Carlito szájából. A bűnből erénybe igyekvő egykori maffiózó akkor zökken ki igazán a komfortzónájából, amikor ismét összefut egykori barátnőjével, és újraforrosítják hajdanvolt szerelmüket. Menekülőre fogják: irány a megtetsült Paradicsom, a Bahamák. Természetesen nekik sem sikerülhet. Repülőtér helyett vonatpályaudvaron szakad meg közös históriájuk: Carlitóval egy ifjú trónbitorló, egy feltörekvő bronxi bűnöző golyója végez, mielőtt fel-szállhatnának a megváltásba masírozó szerelvényre. Király Jenő (aki remek elemzést írt Kertész Mihály filmjéről) a kilencvenes évek *Casablancájának* nevezte *Az angol beteget* (*The English Patient*, 1997, Anthony Minghella), Michael Ondaatje neves regényének

filmverzióját, mely ihletett afrikai helyszíneivel, korábrázolásával, halmozott érzelmi krízishelyzeteivel, valamint a világtörténelem, a politika és a kisemberi vágyak örök ellentétének problematizálásával idézte a melodráma-klasszikus szellemét. A *Casablanca*-láz ráadásul még a populáris filmkultúra „szegénysorát” is megfertőzte, amit remekül példáz a *Barb Wire – Bosszúálló angyal* (1996, David Hogan) című huszadvonalsbeli akciófilm. Pamela Anderson egy éjszakai lebu-j kocsmárosnője egy alternatív, polgárháborús jövőben – körömszakadtáig ragaszkodik politikai semlegességéhez, amit azonban fel kell adnia, amikor egy, a szebb jövőért munkálkodó tudós-kémet kell a konfliktus tűzfészkéből a szabad övezetbe csempésznie.

A *Casablanca* hihetetlen életképességét bizonyítja, hogy az Internet Movie Database (IMDb) információi szerint ezerhatszáznál is több filmben és tévésorozatban hangzott el a műre tett közvetlen vagy közvetett utalás. A *Goldfinger*ben (1964, Guy Hamilton) James Bond Rick legendás fehér tuxedóját viseli egy egzotikus bárban, *A Rózsaszín Párduc visszatérben* (*The Return of the Pink Panther*, 1973) Peter Sellers Bogart egyik legtöbbit idézet sorát („Fel a fejjel, kölyök”) mormolja, a *Szárnyas fejjavadásban* (*Blade Runner*, 1982, Ridley Scott) Abdul viselete Signor Ferrariéra hajaz, Roman Polanski *Őrületében* (*Frantic*, 1988) a Kék Papagáj Klubot emlegetik, a *Harry és Sally* (*When Harry Met Sally*, 1989, Rob Reiner) főhősei a zárójelenetről diskurálnak – a sor a végtelenségig folytatható lenne, és akkor még nem is említettük a megannyi gunyoros reflexiót a Bolondos Dallamok *Carrotblanca* című nyolcperces animációs filmjétől a *Simpson család* rendhagyó, *Született csókosok* névre keresztelt epizódján át a *Saturday Night Live* „alternatív befejezést” nyújtó paródiáig. Sőt, abban is biztosak lehetünk, hogy a *Casablancának* címzett szerelmi vallomások a következő nyolcvan év során is ugyanebben a tempóban gyarapodnak majd. Ha így lesz, Párizs még nagyon sokáig megmarad nekünk – és az utókornak. •